

Лариса Грень

кандидат педагогічних наук доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: mega_lgren@ukr.net

**ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ)
ОСВІТИ ДОНБАСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЇЇ
РОЗВИТКОМ (кінець XIX – середина 80-х рр. XX ст.)**

***Анотація:** У статті на основі нормативних документів, історико-педагогічних джерел досліджено розвиток професійної (професійно-технічної) освіти Донбасу кінця XIX – середини 80-х рр. XX ст.; визначено значущість професійної (професійно-технічної) освіти для розвитку промисловості регіону і країни; наведено статистичні дані щодо функціонування професійно-технічних навчальних закладів у Луганській і Донецькій областях; визначено місце та роль професійної (професійно-технічної) освіти Донецького регіону в контексті системи освіти України та особливості державного управління її розвитком кінця XIX – середини 80-х рр. XX ст.*

***Ключові слова:** державне управління, професійна (професійно-технічна) освіта, промисловість, професійно-технічний навчальний заклад, кваліфіковані робітничі кадри.*

Larysa Gren'

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of pedagogy and psychology of social systems management, National technical University "Kharkiv polytechnic institute", Kharkiv, Ukraine.
E-mail: mega_lgren@ukr.net

**HISTORY OF DONBAS VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION'S FOR-
MATION AND PECULIARITIES OF STATE MANAGING ITS DEVELOPMENT
(the end of XIX – the 80s of XX century)**

***Abstract:** The article provides the analysis of Donbas vocational training's development between the end of the XIX and the 80s of the XX centuries on the basis of analyzing normative documents and historic-and-pedagogic sources; there is disclosed the meaning of vocational training for development of the region's and the state's industry; statistical data concerning functioning of vocational training establishments in Lugansk and Donetsk areas is given; the place and role of vocational training (and technical education) in Donetsk region within the context of the education system of Ukraine and peculiarities of state management of its development between the end of XIX and mid-80s of the XX century are determined.*

***Key words:** state management, vocational training (and technical education), industry, vocational training establishment, qualified workers.*

© Лариса Грень, 2018

Лариса Грень

**ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО) ОБРАЗОВАНИЯ ДОНБАССА И ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЕГО РАЗВИТИЕМ
(конец XIX – середина 80-х гг. XX ст.)**

Аннотация: В статье на основе нормативных документов, историко-педагогических источников исследовано развитие профессионального (профессионально-технического) образования Донбасса конца XIX – середины 80-х гг. XX ст.; определена значимость профессионального (профессионально-технического) образования для развития промышленности региона и страны; представлены статистические данные относительно функционирования профессионально-технических заведений в Луганской и Донецкой областях; определены место и роль профессионального (профессионально-технического образования) Донецкого региона в контексте системы образования Украины и особенности государственного управления его развитием конца XIX – середины 80-х гг. XX ст.

Ключевые слова: государственное управление, профессиональное (профессионально-техническое) образование, промышленность, профессионально-техническое учебное заведение, квалифицированные рабочие кадры.

Larysa Gren'

An extended abstract of the paper on the subject:

“History of Donbas vocational and technical education’s formation and peculiarities of state managing its development (the end of xix – the 80s of xx century)”

Problem setting. On the break of the XIX – XX centuries there takes place a rapid development of Donbas industry and a significant role in this process belongs to vocational training (and technical education) which in its development enhanced high rates of the region’s industrialization within institutional environment of former USSR.

Recent research and publication analysis. The issue of development and further improvement of Ukraine’s education system has always been within the circle of scientific search by many state management researchers: S. Dombrovska, L. Maiboroda, V. Moroz, V. Lugovoi, L. Puhovska, V Radkevich, V. Sadkovoi, V. Tertychka and others working to improve its condition on the state education level.

Traditionally, the problematics of vocational (and technical) education in native

scientific thought is viewed in historic, pedagogic, economic, state management. The history of formation and evolvement of vocational training and technical education in the researched period (the end of the XIX till the 80s of the XX century) is reflected in the works by S. Batischev, S. Butivschenko, A. Veselov, A.Gorban, V. Glazyrin, V. Grishayeva, I.Klochkov, L. Kostiukevich, M. Krivolapchuk, M. Kuzmenko, I. Likarchuk, Ye. Penkov, M.Puzanov, L. Rubina, M. Rutkevich, Yu.Severov, A. Seletsky, G. Tereschenko, F.Filippov, et al. Worth of attention are dissertation researches by native and foreign scientists: N. Ivantsova [4], O. Kohanko [9], I. Likarchuk [12], P. Karmanov [5], et al. Nevertheless, at present there are no generalizing research on the history of formation and

evolvment of vocational training and technical education in Donbas.

Paper objective. To analyze the history of formation and evolvment of vocational training and technical education in Donbas between the end of the XIX and mid-80s of the XX century on the grounds of normative documents, historic-and-pedagogic sources.

Main material exposition. The history of formation and development of vocational training at Donbas begins from the times of serfdom abolishment, namely, since 1861. Traditionally, this region of Ukraine is considered an industrially developed one. At that time Donbas enterprises were the most powerful and contained the larger part of working class: Petrovsky factory (Yenakievo) – 8,400 workers; the “Union” mine (Makiyivka) – 8,700; steam-engine building factory (Lugansk) – 4,300 workers [8, p.6]. In our opinion, the beginning of vocational training (technical education) in Donbas should be viewed through the prism of mining education, for it was this training that made the foundation of the region’s workers’ training.

Within the context of state management science, it should be noted that the government acting at that time passed in 1888 the first document – the decree “On industrial vocational schools” which determined and stipulated vocational (technical) education on legislative level and in accordance to which three types of industrial vocational schools were established: secondary and lower technical as well as vocational ones [16]. Extrapolating this classification, we can find analogy with modern classification, namely, higher vocational schools (IIIrd of accreditation level), vocational school in corresponding specialty (IInd accreditation level), and training courses in corresponding direction, professional schools (Ist accreditation level).

The beginning of mining training in Donbas was set in the town of Lisichansk where in 1873 the first steiger vocational

school was opened. Qualified workers for metallurgy and machine-building factories were trained by vocational and lower vocational schools created at the biggest enterprises: Mariupol foundry “Russian Providence”, Yuzivka foundry, Petrovsky state factory, the foundry of Donetsk-Yuriivsk Metallurgy Company, Lugansk steam-engine building factory, Lisichansk state-owned foundry. Along with vocational training schools apprenticeship was applied.

Social cataclysms (the First World War and civil wars) impeded functioning of vocational training and technical education establishments. The main foundations of organizing both common and vocational training and technical education were determined by the Radnarkom (Soviet Commissars Council) Decree of November 9, 1917 “On Appointment of State Commission and People’s Commissariat on vocational training” [17, p. 44].

First FZU (factory workers training schools) in Donbas were opened at Petrovsky foundry and at Sloviansk locomotive depot (1921), Yuzivka foundry, and Lugansk cartridge factory (1922), Toretsk steel and mechanics factory (1923) and other enterprises. Mining schools were opened at Perevalsk Ore Administration in 1923, at Lisichansk mine named after Rukhimovich, at Novoekonomichna mine, and Pershotravneviy (1st-May) Ore Administration [6, p.13]. The first vocational school in Donbas was Seliznevsk mining courses opened on the 24th of May 1920. The Main Committee on vocational training introduced a short-term form of workers’ vocational training (professional courses on main industrial branches: mechanical at Debaltsevo, mining at Grishin, mine-surveying, at Gorlovka, coal-mining machines operators at Almaznyansk area. In 1920, the first vocational school was created in Lugansk [8, pp. 12 – 13]. On October 2, 1940, Presidium of the Supreme Council of the USSR issued Decree No. 37 “On state labor reserves of the

USSR". According to it, there were created three types of vocational establishments: trade schools (RU), railway vocational schools (ZU), industrial-vocational schools (FZU).

Following the passing on the 24th of December 1956 by the USSR Supreme Council of the Law of the USSR "On strengthening schools' connection with life and further development of the USSR system of people's education" all trade, vocational and industrial schools within the State labour resources system were reorganized into city and village vocational training schools. In the law passed by the session of the Supreme Council of the USSR (1969) "On people's education" new education establishments got legal recognition, namely the secondary technical vocational schools. They offered their students both a profession and secondary education. In the 80s years of last century 254 technical vocational schools were operating in Voroshilovgrad (now Lugansk) and Donetsk areas.

Conclusions of the research. The undertaken analysis of formation and evolvement of Donbas vocational training (and technical education) between the end of the XIX and mid-80s of XX century and clarifying the aspect of state management factor enables to make the following conclusions:

Firstly, formation and development of vocational (and technical) training in Donetsk area between the end of the XIX and mid-80s of XX century was taking place within the context of traditions existing at that time, including European traditions. For instance, the proposed vocational (technical) education model to be applied in Donbas, in many respects repeats the Czech model by T. Bat' [24].

Secondly, the distinct stages in vocational training (technical education) in Donbas of the mentioned period are:

1) pre-Soviet period (1861 – 1917) which is characterized by establishing the

foundations for developing first models of vocational training (technical education) system within the context of peculiar economic system's development and the existing institutional conditions;

2) October coup up to the beginning of industrializing (1917 – 1922) – a complete change of the institutional environment did not encourage vocational training (technical education) development, although at this very period the basis of forming legal mechanism of state managing vocational training (professional education) in its modern sense were laid;

3) industrialization – the beginning of the WWII (1923 – 1939) – dynamic development in forming the system of vocational training (technical education) (creation of the network of labor reserves education establishments), the structure of vocational training (technical education) management, forming vocational training's infrastructure, etc.;

4) the end of the 40s of the XX century – restoration of state labor resources education establishments;

5) 60s – 80s of the XX century – passing the "Law on people's education" (legal recognition of new education establishments – secondary vocational schools that granted their students both a profession and secondary education).

The content of the given above conclusions does not cover completely the problematics of formation and evolving of Donbas vocational training (technical education) between the end of the XIX and the mid-80s of the XX century, thus it can be complemented by research in other directions, the most perspective of which, in our opinion, is determining of the place and the role of vocational training in development of Ukraine's labor potential.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», представлена Урядом України 15 вересня 2017 року, визначила показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) країни в цілому. Цілі сталого розвитку – це прийняті всім світом підходи з розвитку, які ми маємо втілювати, виходячи із наших національних і регіональних особливостей і реалій [3, с.177].

Відповідно до глобальних цілей тисячоліття, проблематика освіти України знаходиться на четвертому місці, її ціль – «забезпечити всеохоплюючу і справедливу якісну освіту і заохочувати можливості навчання протягом усього життя для всіх» [23]. У Проекті-2017 «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» одним із завдань є забезпечення для всього населення впродовж усього життя рівного доступу до недорогої та якісної професійно-технічної та вищої освіти, істотне збільшення кількості молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, зокрема професійно-технічними навичками для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю» [19].

Важливість питання розвитку професійної (професійно-технічної) освіти також може бути підтверджена фактом її позиціонування в системі трудового потенціалу соціального об'єкту (людина – регіон – держава). На думку В.М. Мороза, «рівень освіченості відображає можливості людей набувати знання і здібності для повноправної та багатогранної участі в житті сучасного суспільства та значимого особистого внеску в це життя, а відповідно й обумовлює розвиток та ефективне використання людського потенціалу» [13, с. 251].

На зламі ХІХ-ХХ ст. відбувається динамічний розвиток промисловості Донбасу, і неабияка роль в цьому процесі нале-

жить професійній (професійно-технічній) освіті, розвиток якої сприяв високим темпам індустріалізації регіону у межах інституціонального простору колишнього СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питання розвитку і подальшого удосконалення системи освіти України завжди знаходиться у колі наукових пошуків багатьох дослідників з державного управління: С. Домбровської, Л. Майбороди, В. Мороза, В. Лугового, Л. Пуховської В. Радкевич, В. Садкового, В. Тертички та інших, які працюють над покращенням її стану на державно-освітньому рівні.

Історія становлення і розвитку професійної (професійно-технічної) освіти досліджуваного періоду (кінець ХІХ – 80-і роки ХХ ст.) знайшла своє відображення у працях С. Батишева, С. Бутівценка, А. Веселова, А.Горбаня, В. Глазиріна, В. Гришаєвої, І. Клочкова, Л. Костюкевича, М. Криволапчука, М.Кузьменка, І. Лікарчука, Є. Пенькова, М. Пузанова, Л. Рубіної, М. Руткевича, Ю.Северова, А. Селецького, Г. Терещенка, Ф. Філіппова та інших авторів.

Традиційно проблематика професійної (професійно-технічної) освіти у межах вітчизняної наукової думки розглядається у межах історичної, педагогічної, економічної, державно-управлінської наук. Заслужують на увагу дисертаційні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців: Н. Іванцової «Розвиток професійної робітничої освіти без відриву від виробництва у 1921–1930 рр. в Україні» (07.00.01 – історія України) (висвітлено розвиток професійної робітничої освіти без відриву від виробництва, що здійснювалася в Україні у 1921–1930 рр., обґрунтовано етапи цієї підготовки) [3], О. Коханко «Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–1994 рр.)» (13.00.01 – загальна педа-

гогіка та історія педагогіки) (розкрито становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–1994 рр.) [9], І. Лікарчука «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки)» (13.00.04 – теорія та методика професійної освіти) (досліджено історію професійної підготовки робітничих кадрів в Україні, запропоновано ряд суттєвих уточнень періодизації історії розвитку системи професійної підготовки робітників в Україні) [12], П. Карманова «Професійно-технічна освіта у Східному Сибіру: 1940 – 2000 роки» (07.00.02 – всесвітня історія) (розглянуто становлення та розвиток професійно-технічної освіти Східного Сибіру у 1940–2000 роках) [5], Коробко Л.І. «Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні» (25.00.02 – механізми державного управління) (розроблено практичні рекомендації щодо створення Центру розвитку професійно-технічної освіти при Міністерстві освіти і науки України) [7], Кухарчук П.М. «Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект)» (25.00.02 – механізми державного управління) (розроблено модель державно-громадського управління системою професійно-технічної освіти регіону, визначено її основні завдання та запропоновано механізми реалізації) [11], Найда І. В. «Механізми державного регулювання у сфері працевлаштування молодих спеціалістів» (25.00.02 – механізми державного управління) (запропонована модель механізмів державного регулювання у сфері працевлаштування молодих спеціалістів) [15] та інших. Проте на сьогодні не існує узагальнюючих досліджень з історії становлення і розвитку професійної (професійно-технічної) освіти Донбасу, що і визначило мету нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На підставі аналізу багатьох джерел було з'ясовано достатньо причин для ґрунтовного аналізу історії становлення професійної освіти Донбасу. На жаль, на сьогодні нема робіт, які б давали змогу зрозуміти еволюцію системи професійно-технічної освіти цього регіону та її вплив на освітню галузь в цілому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На підставі нормативних документів, історико-педагогічних джерел дослідити розвиток професійної (професійно-технічної) освіти Донбасу кінця ХІХ – середини 80-х рр. ХХ ст., визначити її місце та роль в контексті системи освіти України та особливості державного управління її розвитком у межах інституціонального простору колишнього СРСР.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історія становлення і розвитку професійної освіти Донбасу бере свій початок від часів скасування кріпацтва, а саме, з 1861 року. Традиційно цей регіон України вважається промислово розвинутим. На той час підприємства Донбасу були найбільш потужними та такими, на яких була зосереджена більша частина робітничого класу: на Петрівському заводі (м. Єнакієво) – 8,400 тис. працівників; шахта «Уніон» (м. Макіївка) – 8,700 тис. працівників; паровозобудівний завод (м. Луганськ) – 4,300 тис. працівників [8, с. 6].

Початок розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Донбасі, на нашу думку, слід розглядати через призму гірничої освіти, адже саме вона була покладена в основу підготовки робітничих кадрів регіону.

Поява перших професійно-технічних закладів на території України, більша частина якої на той час входила до складу Російської імперії, припадає на другу половину ХІХ століття («у 60-х-70-х роках поза-

минулого віку в Україні існувало лише декілька навчальних закладів такого типу – Єлизаветградське, Київське, Одеське та Севастопольське ремісничі училища» [1, с.38]. «Ці заклади тоді ще не об'єднувалися єдиною системою, підпорядковувались вони різним міністерствам та відомствам, їх діяльність здійснювалась на основі окремого для кожного з них положення або статуту, і самі вони ще не набули широкого розповсюдження» [22, с. 175].

Шахти і заводи Донбасу гостро потребували кваліфікованих, професійно навчених робітників. Саме тому переважна більшість підприємств відкриває професійні навчальні заклади безпосередньо на своєму виробництві – штейгерські училища (готували гірничих техніків), школи ремісничих учнів, ремісничі навчальні майстерні.

Початок гірничій освіті в Донбасі поклато місто Лисичанськ. Наприкінці XIX століття, за дослідженнями Костюкевича Л.М., у 1873 році тут було відкрито перше штейгерське училище, яке стало готувати фахівців для вугільної промисловості. У 1888 році у штейгерській школі в Лисичанську проходили навчання понад 80 учнів. У 1873-1888 роках ця школа випустила понад 120 штейгерів (гірничих техніків), що успішно працювали на вугільних і соляних шахтах Донецького регіону [8, с. 7].

У контексті державно-управлінської науки заслуговує на увагу той факт, що тогочасним урядом у 1888 році було прийнято перший документ – положення «Про промислові училища», який закріпив та визначив професійну (професійно-технічну) освіту на законодавчому рівні і згідно з яким встановлювалося три типи промислових училищ: середні та нижчі технічні та ремісничі [16]. Екстраполюючи цю класифікацію, ми можемо провести умовну аналогію із сучасною класифікацією, а саме: вищі професійні училища (III ступень атестації), професійно-технічне учили-

ще відповідного профілю (II ступень атестації) і навчальні курси певного професійного спрямування, професійні школи (I ступень атестації).

Кваліфікованих робітників для металургійних і машинобудівних заводів готували ремісничі училища і нижчі ремісничі школи, створені при найбільш великих підприємствах: Маріупольському металургійному заводі «Російський провиданс», Юзівському металургійному заводі, Петрівському державному заводі, металургійному заводі Донецько-Юр'ївського металургійного товариства, Луганському паровозобудівному заводі, Лисичанському казенному металургійному заводі.

Єнакіївська реміснича школа була заснована в 1902 році. Повний курс навчання тривав три роки. Учні, які закінчили школу, випускалися із званням «підмайстра». У школу приймалися підлітки у віці 13-15 років, переважно діти майстрів заводу. «Учні отримували елементарну загальноосвітню підготовку: арифметику, російську мову, краснопис, церковнослов'янське читання, Закон Божий, а також спецпредмети. Практичні заняття з ремесла проходилися в майстернях при школі і безпосередньо на заводі» [8, с. 7-8]. Після Жовтневого перевороту «на базі цієї школи 1 листопада 1921 року була створена школа заводського учнівства, перетворена згодом на ремісниче училище № 18, а потім на професійно-технічне училище». У 80-роках XX століття Єнакіївське середнє МіськПТУ № 54 готувало будівельників широкого профілю.

У 1906 році Луганському паровозобудівному заводу у зв'язку з випуском заводом тисячного паровоза Російським товариством машинобудівних заводів було виділено премію у розмірі 150 777 карбованців. Значну частину цієї суми адміністрація витратила на створення при заводі двокласного училища, яке стало готувати для підприємства кваліфікованих токарів, слю-

сарів, ковалів, ливарників, фрезерувальників, вальцівників. Контингент учнів до 1917 року складав близько 400 осіб.

Окрім підготовки робітників в різного типу навчальних закладах, у великих масштабах використовувалося індивідуальне навчання на заводах і фабриках, в майстернях і у кустарів-ремісників. Широко поширеною була праця дітей і підлітків. Підлітки виконували часом найбільш важку і шкідливу роботу у формувальні-ливарних, ковальських і плавильних цехах, на скляних заводах і навіть роботу саней і тягальщиків у вугільних шахтах. Підприємці прагнули як можна довше тримати кожного на положенні учня, сплачували йому при цьому нікчемний заробіток.

На металургійному заводі Донецько-Юр'ївського металургійного товариства (у 80-х рр. ХХ століття – Комунарський металургійний завод), окрім ремісничої школи, використовувалося учнівство. В учні набирали підлітків не молодше 14 років, а хлопчиків вже з 12 років наймали чорноробами. Розцінки за одні й ті ж роботи були для підлітків на 50 відсотків нижче, ніж для чоловіків [8, с. 10].

На початку ХХ століття (у 1903-1907 рр.) виник новий тип навчальних закладів професійно-технічного профілю – сільські ремісничі навчальні майстерні. Кадри для сільського господарства у кінці ХІХ і на початку ХХ століття на території донецького краю готувала Луганська і Старобельська сільськогосподарські школи, Великоанадольська лісова школа. У 1909 році Старобещевським, Старогнатівським і Більшекаракубським земськими товариствами Катеринославської губернії було закінчено будівництво споруди для сільськогосподарської школи, яка зайнялась підготовкою майбутніх агрономів і щорічно випускала 90 фахівців. У 1932 році школа була перетворена на учбовий комбінат, який за 6 місяців готував трактористів і комбайнерів і

щорічно випускав 480 фахівців для сільського господарства [8, с. 8-9]. Такою була історія Роздольненського сільського ПТУ № 10, що активно функціонувало й у 80-х роках ХХ ст.

Кількість професійно-технічних навчальних закладів до першої світової війни у Донбасі, як і на теренах всієї України, не відповідала потребам промислового і сільськогосподарського виробництва. Соціальні катаклізми (перша світова і громадянська війни) стали на перешкоді їх функціонування. Новий уряд, що прийшов до влади внаслідок жовтневого перевороту, починає пошуки форм простого і розширеного відтворення робочої сили.

Основоположні документи тогочасного уряду, прийняті в Російській федерації, функціонували і в Україні (до 1922 року наша країна фактично була автономною республікою у складі Російської федерації, а Центральний комітет комуністичної партії (більшовиків) України перебував на правах обласного або губернського комітету в РРФСР), і тому «значна частина законодавчих актів українського уряду базувалася на тих же основних принципах, які були викладені раніше в аналогічних актах уряду Радянської Росії, тобто дублювалися Раднаркомом УРСР. Основні започаткування організації як загальної, так і професійно-технічної освіти були визначені декретом Раднаркому від 9 листопада 1917 року «Про затвердження Державної комісії і Народного комісаріату з профосвіти» [22, с. 174].

У жовтні 1917 року Раднарком видав декрет про 8-годинний робочий день, в якому визначалось, що робочий день для підлітків, що не досягли 18 років, обмежувався 6 годинами. Категорично заборонялася праця дітей до 14 років.

У 1918 році для молоді у віці від 15 до 17 років, працюючої на фабрично-заводських, ремісничих, торгівельно-промислових і інших підприємствах і в ус-

тановах, було введено обов'язкове навчання по 2 години щодня.

У декреті Раднаркому від 20 червня 1919 року «Про заходи щодо поширення професійно-технічних знань» вказувалося, що необхідною умовою підняття продуктивності праці «є поширення в широких народних масах професійно-технічних знань і умінь». Декретом Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду 1919 року навчальні заклади всіх рівнів «як державні, так і громадські та приватні» (у тому числі і професійно-технічного профілю) були підпорядковані Відділу Освіти, перетвореному в Народний Комісаріат Освіти [17, с. 44].

Програма з народної освіти, прийнята на VIII з'їзді у 1919 р., в галузі народної освіти передбачала здійснення наступних заходів: проведення безкоштовної і обов'язкової загальної і політехнічної (що знайомить в теорії і на практиці з усіма головними галузями виробництва) освіти для усіх дітей обох статей до 17 років (п.1); широкий розвиток професійної освіти для осіб 17-річного віку у зв'язку із загальними політехнічними знаннями (п.8).

Створення шкіл фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) для підготовки кваліфікованих робітників в країні припадає на 1920 рік. Перші школи ФЗУ на Донбасі відкрилися при Петрівському металургійному заводі і локомотивному депо станції Слов'янськ (1921г.), Юзівському металургійному заводі та Луганському патронному заводі (1922 р.), Торецькому сталеливарному і механічному заводах (1923 р.), на інших підприємствах. Школи гірничого промислового учнівства відкрилися в Перевальському рудоуправлінні у 1923 році, на Лисичанській шахті імені Рухимовича, при Новоекономічній копальні і Першотравневому рудоуправлінні [6, с. 13].

Установка органів народної освіти на політехнічне навчання робітників втілювалася в життя і знаходила своє відобра-

ження у навчальних планах профтехшкіл, шкіл фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) і різних курсів з підготовки і підвищення кваліфікації робітників як для промисловості, так і для сільського господарства» [8, с. 14].

Першою професійною школою в Донбасі стали Селізнєвські гірничо-заводські курси, відкриті за ініціативою Алчевського районного відділу народної освіти 24 травня 1920 року. Перший випуск відбувся у 1922 році: 26 старших десятників гірничого виробництва. 15 червня 1920 року були відкриті в Єнакієво вечірні п'ятисеместрові курси. Курс навчання складав 2,5 роки. Учні, які закінчили курси, отримували спеціальність молодшого техніка. Слухачів було 65 осіб. У той же час при Горлівському гірничому технікумі розпочала роботу профшкола з підготовки штейгерів.

Найбільш поширеною формою навчання робітників були професійно-технічні школи і курси: єдиної системи підготовки кваліфікованих кадрів ще не існувало. Важкі умови тих років – голод і безробіття, катастрофічне положення промисловості, транспорту і сільського господарства не давали можливості по-справжньому зосередитися на підготовці кадрів. Нормальному ходу зайняття на курсах і у профтехшколах заважали відсутність навчальних посібників, програм, перебої в роботі підприємств порушували проведення практичних занять.

29 липня 1920 року вийшов декрет Раднаркому «Про учбову професійно-технічну повинність», згідно якого до професійно-технічного навчання залучалися робітники у віці від 18 до 40 років. Після закінчення профшколи учні отримували робочу спеціальність. Головним комітетом професійно-технічної освіти була введена короткострокова курсова форма професійно-технічного навчання робітників, яка отримала широке поширення на Донбасі.

Відкрилися професійні курси з основних галузей промисловості: механічні – в Дебальцеве, гірничо-технічні в Гришині, маркшейдерські – у Горлівці, машиністів врубових машин – в Алмазнянському районі». У 1920 році у Луганську створюється перше технічне училище [8, с. 13].

Приділялася увага і підготовці кадрів для сільського господарства. У вересні 1920 року за ініціативою губернського відділу народної освіти в Луганську відкрилося сільськогосподарське училище імені К.А. Тимирязева, яке після трирічного навчання випускало інструкторів.

Постановою ЦВК і РНК СРСР 1929 року «Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти» було визначено три єдині форми підготовки і перепідготовки кваліфікованих робітників у системі індустріально-технічної освіти: шкільне навчання, додаткова (курсова) освіта для зайнятих на виробництві, заочне навчання; два типи освітніх закладів – школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та нижчі професійно-технічні школи [2, с. 45]. Система фабрично-заводського учнівства залучила до знань сотні тисяч молодих людей: з 1936 року на Донбасі діяли 83 школи ФЗУ, в яких навчалося 18 347 юнаків і дівчат. До шкіл, як правило, вступали юнаки і дівчата з дуже низькою підготовкою. Доводилося значну увагу приділяти загальноосвітнім дисциплінам, часом на шкоду спеціальній підготовці. Тому перед тогочасним урядом постало питання про нову, більш чітку і зручну форму профнавчання.

2 жовтня 1940 року Президія ВР СРСР видала Указ за № 37 «Про державні трудові резерви СРСР». У ньому говорилося: «Завдання подальшого розширення нашої промисловості вимагає постійного припливу нової робочої сили на шахти, копальні, транспорт, фабрики і заводи. Без безперервного поповнення складу робочого класу неможливий успішний розвиток на-

шої промисловості». Було створено три типи навчальних закладів: ремісничі училища (РУ) з дворічним терміном навчання для підготовки кваліфікованих робочих гірників, металістів, металургів, хіміків, нафтовиків, кваліфікованих робітників для морського і річкового транспорту, підприємств зв'язку; залізничні училища (ЗУ) з дворічним терміном навчання для підготовки помічників машиністів, слюсарів з ремонту паровозів і вагонів, бригадирів з ремонту шляхів і інших робочих професій залізничного транспорту; школи фабрично-заводського навчання (ФЗУ) з шестимісячним терміном для підготовки робочих масових професій, у першу чергу, для вугільної, гірничорудної, металургійної, нафтової промисловості та будівництва.

Знову створене Головне управління трудових резервів (за вказівкою Раднаркомом СРСР) прийняло в листопаді 1940 року в ремісничі й залізничні училища 350 тисяч, а в школи ФЗУ 250 тисяч міської і сільської молоді. Держава взяла на себе цілковите матеріальне забезпечення усіх учнів. Був уведений формений одяг. У Донбасі була створена мережа навчальних закладів трудових резервів [6, с. 14-15]. Навчальні заклади системи державних трудових резервів були створені у Кадіївці, Антрациті, Перевальську, Комунарську, Краматорську, Амвросіївці, Маріуполі, інших містах Донбасу. Значна частина роботи була виконана з підбору викладачів і майстрів виробничого навчання. На 7 жовтня 1940 року тільки у Донецькій області було рекомендовано на цю роботу 500 кращих резервів при СНК СРСР [6, с. 17]. Під юрисдикцією системи Державних трудових резервів СРСР знаходилися більше 1,5 тис. ремісничих, залізничних училищ, шкіл фабрично-заводського навчання з 602 тис. учнів.

Після Другої світової війни у Донбасі поновлювались і навчальні заклади системи Державних трудових резервів. «На

базі підприємств Наркомата з вугілля було відкрито 10 ремісничих училищ з контингентом учнів 4800 чоловік і 43 школи ФЗУ, в яких готувалось 20 000 робітників масових професій гірничого профілю. Почали працювати ремісничі училища Наркомчормету, де отримували потрібну кваліфікацію металурги, машинобудівники, хіміки, будівельники. Робітників-транспортників стали готувати три залізничні училища [8, с. 22]. Про увагу уряду до навчання і виховання молоді в системі трудових резервів свідчить той історичний факт, що у серпні 1944 року на Донбасі було створено 5 спеціальних ремісничих училищ для дітей-сиріт, батьки яких загинули на війні. До училищ з 4-річним терміном навчання приймалися діти у віці 12-13 років, яким належало отримати 7-класну загальну освіту і професію. Усі витрати з утримання учнів були за рахунок держави.

У містах і селищах передусім відкривалися школи ФЗУ, що навчали молодь будівничим професіям. Треба було поновлювати шахти, заводи, будувати житло. Навчання, як правило, поєднувалося з роботою.

З вересня 1943 року (з моменту визволення Донбасу від фашистських загарбників) до 1945 року включно навчальні заклади Донецької і Луганської областей підготували і передали підприємствам 65 000 кваліфікованих робітників.

«Система трудових резервів припинила своє існування після прийняття ВР СРСР 24 грудня 1958 р. Закону СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» [10, с. 94]. Створення нового типу навчальних закладів – технічних училищ – припадає на 1954 рік. У Донецькій і Луганській областях було організовано 20 таких училищ. У 1961-1963 роках всі училища і школи ФЗУ системи Державних трудових резервів було перетворено на міські й сільські професійно-технічні училища. До них

стали приймати випускників восьмирічної загальноосвітньої школи. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2 квітня 1969 року «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» передбачувалось поступове перетворення всіх професійно-технічних навчальних закладів на училища з 3-4-річним терміном навчання з підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою.

У прийнятому сесією Верховної Ради СРСР (1969 р.) «Законі про народну освіту» отримали правове визнання нові навчальні заклади – середні професійно-технічні училища, що надавали тим, хто вчиться, середню освіту і робочу професію. У 1971-1975 роках навчальні заклади системи професійно-технічної освіти у Донбасі підготували 99 976 кваліфікованих робітників із середньою освітою [8, с. 25]. До кінця 70-х років ця система, керована Державним комітетом СРСР з професійно-технічної освіти, включала більше 7 тис. навчальних закладів: міські та сільські профтехучилища (ПТУ) з 1-2 річним терміном навчання, середні профтехучилища з 3-4-річним терміном навчання, що працювали на базі неповної середньої школи, а також технічні училища (ТУ) з 1-1,5-річним навчанням для молоді, яка закінчила 10 (11) клас загальноосвітньої школи і бажає отримати підготовку з однієї з найбільш складних сучасних робітничих професій. Ця наймасовіша форма професійної освіти у міру свого розвитку відповідно до потреб матеріального виробництва і невиробничих галузей (зокрема, сфери обслуговування) охоплювала все більшу частину молоді, що зростала за чисельністю. Якщо в середині 70-х років до ПТУ вступало 14,4% учнів, які закінчили восьмі класи денних шкіл, то до середини 80-х років їхня доля збільшилася майже втричі [21, с. 421]. Створювані

на базі виробничих об'єднань, підприємств, будівництва, організацій на галузевій і між-галузевій основі (у сільській місцевості – на базі агропрома), ці училища були спеціалізовані за групами споріднених професій і тісно пов'язані з базовими підприємствами [20, с. 31-32]. «Переважним правом при зарахуванні в денні ПТУ і технічні училища користувалися сироти, вихованці дитячих будинків, діти інвалідів 1 і 2 груп, звільнені в запас з Радянської Армії і Військово-Морського Флоту; молодь за направленням підприємств, будівництва, радгоспів і колгоспів; діти працівників базових підприємств. Крім того, переважним правом при зарахуванні до гірничих і металургійних ПТУ користувались діти шахтарів і металургів

[6, с. 17]. «...рівень підготовленості робітників до праці, міра їх кваліфікації відігравали у 60-і, а особливо у 70-і роки набагато більшу роль, ніж у попередні десятиліття, коли здійснювався переважно екстенсивний розвиток економіки» [18, с. 11].

У 80-х роках минулого століття 254 професійно-технічні училища функціонували у Ворошиловградській (нині Луганській) і Донецькій областях. У цей період вони підготували 352 640 молодих робітників найрізноманітніших професій – шахтарів, металургів, будівельників, залізничників, працівників служби побуту [20]. Дані про професійно-технічні і технічні училища, що функціонували на Донбасі наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 - Професійно-технічні і технічні училища, що функціонували у Донбасі у 80-рр. ХХ століття

Профілі	Заклад	Луганська область, кількість закладів	Донецька область, кількість закладів
Гірничий	ТУ	27	30
Металургійний	ТУ	5	-
Будівельний	ТУ	40	46
Машинобудівельний і металевообролювальний	ТУ	9	21
Залізничний	ТУ	1	3
Хімічний	ТУ	5	2
Сільськогосподарський	ТУ	10	13
Енергетичний	ТУ	1	3
Геологорозвідувальний	ТУ	1	-
Вугілля збагачувальний	ТУ	1	-
Сфери обслуговування, торгівлі й побуту	ТУ	14	16
Авторемонтний	ТУ	-	1
Текстильний	ТУ	-	2
Поліграфічний	ТУ	-	1

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений нами аналіз становлення професійної (професійно-

технічної) освіти Донбасу кінця ХІХ – середини 80-х рр. ХХ ст., а також з'ясування визначеного державного управління ним дозволяє нам сформулювати такі висновки:

По-перше, становлення та розвиток професійної (професійно-технічної) освіти Донбасу наприкінці XIX – середини 80-х рр. XX ст. відбувався у межах існуючих на той час традицій, у тому числі і європейських. Наприклад, запропонована до використання на Донбасі модель професійної (професійно-технічної) освіти багато в чому повторює чеську модель Т. Батя [24].

По-друге, найбільш характерними етапами розвитку досліджуваної освіти Донбасу визначеного періоду є:

1) дорадянський період (1861-1917рр.), який характеризується становленням розбудови перших моделей формування системи професійної (професійно-технічної) освіти в контексті особливостей розвитку економічної системи та існуючих інституціональних умов;

2) жовтневий переворот – початок індустріалізації (1917 – 1922 рр.) – докорінна зміна інституціонального простору сприяла розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, хоча саме у цей період було закладено основу формування правового механізму державного її управління у сучасному розумінні;

Список літератури

1. Веселов, А.Н. (1961) Профессионально-техническое образование в СССР. Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования. М.: Профтехиздат, 435с.

2. Горбань, А. В. (2012) Становлення та розвиток системи освіти в Україні у 1920-1930-х роках. *Гілея*. Вип. 5 (№ 3). 247 с.

3. Громоздова, Л. В., & Громоздов, В. В. (2017) Глобальні цілі сталого розвитку в регіональній політиці України. *Міжнародна економічна політика*. № 2 (27).

4. Іванцова, Н.І. (2008) Розвиток професійної робітничої освіти без відриву від виробництва у 1921–1930 рр. в Україні: автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01.

3) індустріалізація – початок Другої світової війни (1923 – 1939 рр.) динамічний розвиток формування системи професійної (професійно-технічної) освіти (створення мережі навчальних закладів трудових резервів), структури управління нею, формування її інфраструктури тощо;

4) кінець 40-х рр. XX ст. – поновлення навчальних закладів системи Державних трудових резервів;

5) 60-ті – початок 80-х рр. XX ст. – прийняття «Закону про народну освіту» (правове визнання нових навчальних закладів – середніх професійно-технічних училищ, що надавали тим, хто вчиться, середню освіту і робочу професію).

Зміст вище наведених висновків не вичерпує проблематики становлення професійної (професійно-технічної) освіти Донбасу кінця XIX – середини 80-х рр. XX ст., тому може бути доповнений у межах інших напрямів наукових пошуків, найбільш перспективними з яких, на нашу думку, є визначення місця та ролі професійної освіти для розвитку трудового потенціалу України.

Х.: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 20 с.

5. Карманов, П.К. (2004) Профессионально-техническое образование В Восточной Сибири: 1940 – 2000 годы: дис... д-ра ист. наук: 07.00.02. Красноярск: Сибирский государственный технологический университет, 297 с.

6. Клочков, И.Д. (1979) Подготовка рабочих широкого профиля в средних профтехучилищах. М.: Педагогика, 192 с.

7. Коробко, Л.І. (2008) Державне регулювання системи професійно-технічної освіти в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 20 с.

8. Костюкевич, Л.Н. (1980) Высокое предназначение. Донецк: Донбасс, 151 с.

9. Коханко, О.М. (1995) Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–1994 рр.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 299 с.

10. Криволапчук, М.В. (2013) Історія становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти України. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Державне управління. Т. 226, Вип. 214. С. 92-96. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_226_214_19

11. Кухарчук, П.М. (2009) Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 23 с.

12. Лікарчук, І.Л. (1999) Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки): дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 475 с.

13. Мороз, В.М. (2009) Динаміка зміни індексу освіченості населення на Україні як якісна характеристика системи трудового потенціалу країни. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. №2. С. 249–256.

14. Андрощук, Г.О. (1983) Надійність робітничої зміни: Збірник статей. К.: «Молодь», 184 с.

15. Найда, І.В. (2015) Механізми державного регулювання у сфері працевлаштування молодих спеціалістів: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 К.: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 20 с.

16. Ніколаєва, Т.М. (2005) Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – по-

чаток XX ст.). *Український історичний журнал*. №1. С.82-96.

17. Слостенина В.А. (2004) Педагогіка професійного образования. М: АСАДЕМА, 368с.

18. Пеньков, Е.М., & Северов, Ю.А. (1984) Профтехобразование: актуальные специальные проблемы. *Новое в жизни, науке, технике*. Сер. «Научный коммунизм» № 8 М.: Знание, 64 с.

19. Проект-2017 «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року», http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06optimized.pdf

20. Руткевич, М.Н., & Рубина, Л.Я. (1988) Общественные потребности, система образования, молодёжь. М.: Политиздат, 224 с.

21. Филиппов, Ф.Р. (1985) Социология образования. Народное хозяйство СССР в 1984 г. М. 113 с.

22. Черкашина, О.О. (2011) Передумови становлення професійно-технічної освіти. *Педагогіка та психологія*. Вип. 38. С. 173-182. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_red2011_38_24

23. [Електронний ресурс] Режим доступу: sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili

24. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.megatour.cz/news/lichnisti-chexii/tomash-batya/>

References

1. Veselov, A.N. (1961) *Professional'no-tekhnicheskoe obrazovanie v SSSR*. [Vocational and technical education in the USSR.] Ocherki po istorii srednego i nizshego proftekhobrazovaniya М.: Proftekhizdat, 435 p. [in Russian]

2. Gorban, A.V. (2012). *Stanovlennia ta rozvytok systemy osvity v Ukraini u 1920-1930-kh rokakh*. [Formation and development of the education system in Ukraine in the

1920-1930s.] Hileia. Vip. 5 (No. 3). 247 c. [in Ukrainian]

3. Gromozdova, L.V. & Gromodov V.V. (2017) *Hlobal'ni tsili staloho rozvytku v rehional'nij politytsi Ukrainy*. [Global goals of sustainable development in Ukraine's regional policy] Mizhnarodna ekonomichna polityka. No. 2 (27). [in Ukrainian]

4. Ivantsova, N.I. (2008). *Rozvytok profesijnoi robitychoi osvity bez vidryvu vid vyrobnytstva u 1921–1930 rr. v Ukraini: avto-ref. dys... kand. istor. nauk: 07.00.01*. [Development of professional labor education without interruption from production in 1921-1930 in Ukraine: author's abstract Cand. history Sciences: 07.00.01] Kh.: Kharkivsk'kyj natsional'nyj universytet im. V.N. Karazina, 20 p. [in Ukrainian]

5. Karmanov, P.K. (2004) *Professional'no-tehnicheskoe obrazovanie V Vostochnoj Sibiri: 1940 – 2000 gody: dis... d-ra ist. nauk: 07.00.02*. [Vocational and technical education In Eastern Siberia: 1940 - 2000: Dis ... Dr. East. Sciences: 07.00.02.] Krasnoyarsk: Sibirskij gosudarstvennyj tekhnologicheskij universitet, 297 p. [in Russian]

6. Klochkov, I.D. (1979) *Podgotovka rabochih shirokogo profilya v srednih proftekhuchilishchah*. [Training of generalists in secondary vocational schools] M.: Pedagogika, 192 p. [in Russian]

7. Korobko, L.I. (2008) *State regulation of vocational education system in Ukraine: author's abstract. dis ... Candidate state sciences exercise : 25.00.02*. [State regulation of vocational education system in Ukraine: author's abstract. dis ... Candidate state sciences Supervision: 25.00.02.] Zaporozhye, 20 p. [in Ukrainian]

8. Kostyukevich, L.N. (1980) *Vysokoe prednaznachenie*. [High purpose] Doneck: Donbass, 151 p. [in Russian]

9. Kokhanko, O.M. (1995) *Stanovlennia i rozvytok pidhotovky*

kvalifikovanykh robitynychkh kadriv z seredn'oiu osvitoiu v Ukraini (1969–1994 rr.): dys... kand. ped. nauk: 13.00.01. [Formation and development of training of skilled workers with secondary education in Ukraine (1969-1994): dissertations. ped Sciences: 13.00.01.] K.: Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 299p. [in Ukrainian]

10. Krivolapchuk, M.V. (2013) *Istoriia stanovlennia ta rozvytku systemy profesijno-tehnichnoi osvity Ukrainy*. [The History of the Formation and Development of the System of Vocational Education in Ukraine.] Scientific Papers [Petro Mohyla Black Sea State University, Kyiv-Mohyla Academy Complex]. Sir: Governance. Vol. 226, Vip. 214. P. 92-96. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_226_214_19 [in Ukrainian]

11. Kukharchuk, P.M. (2009) *Derzhavno-hromads'ke upravlinnia systemoiu profesijno-tehnichnoi osvity v Ukraini (rehional'nyj aspekt): avto-ref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02*. ["Public-public administration of the system of vocational education in Ukraine (regional aspect)": author's abstract. dis ... Candidate state sciences exercise : 25.00.02.] Kyiv, 23c. [in Ukrainian]

12. Licarchuk, I.L. (1999) *Upravlinnia systemamy pidhotovky kvalifikovanykh robitynykh v Ukraini: pedahohichnyj aspekt (1888–1998 roky): dys... d-ra ped. nauk: 13.00.04* [Management of the systems of training skilled workers in Ukraine: the pedagogical aspect (1888-1998 years): Dis ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.04.] K.: Instytut pedahohiky i psykholohii profesijnoi osvity APN Ukrainy. 475 p. [in Ukrainian]

13. Moroz, V.M. (2009) *Dynamika zminy indeksu osvichenosti naselennia na Ukraini iak iakisna kharakterystyka systemy trudovoho potentsialu krainy*. [Dynamics of the change of the index of education of the population in Ukraine as a qualitative charac-

teristic of the labor potential of the country]
Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho
upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. No. 2.
pp. 249-256. [in Ukrainian]

14. Androshchuk, H.O. (1983) *Nadiy-
nist' robitnychoyi zminy: Zbirnyk statey.* [Re-
liability of the Worker's Change: Collection of
Articles] K.: «Molod'», 184 p. [in Ukrainian]

15. Nayda, I. V. (2015) *Mekhanizmy
derzhavnoho rehulyuvannya u sferi
pratsevlashtuvannya molodykh spetsialistiv:
avto-ref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. :
25.00.02.* [Mechanisms of state regulation in
the field of employment of young specialists:
author's abstract. dis ... Candidate state scienc-
es The order: 25.00.02] K.: Nats. akad. derzh.
upr. pry Prezydentovi Ukrayiny, 20 p. [in
Ukrainian]

16. Nikolayeva, T.M. (2005) *Rol'
pidpryyemtsiv Ukrayiny v rozvytku
profesiynoyi osvity.*[The role of Ukrainian
entrepreneurs in the development of vocational
education] Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal.
№1. P. 82-96. [in Ukrainian]

17. Slastenina, V.A. (2004) *Pedagogi-
ka professional'nogo obrazovaniya.* [
Pedagogy of professional education.] M:
ASADEMA, 368 p. [in Ukrainian]

18. Pen'kov, E.M., & Severov YU.A.
(1984) *Proftekhobrazovanie: aktual'nye
special'nye problemy.* [Professional Education:

Current Special Problems.] Novoe v zhizni,
nauke, tekhnike. Ser. «Nauchnyj
kommunizm»; № 8M.: Znanie, 64 p. [in Rus-
sian]

19. *Proekt-2017 «Stratehiia staloho
rozvytku Ukrainy do 2030 roku»,* [Project
2017 "Strategy of Ukraine's Sustainable
Development till 2030"] [http://www.ua.
undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/
UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf](http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf) [in
Ukrainian]

20. Rutkevich, M.N., & Rubina L.YA.
(1988) *Obshchestvennye potrebnosti, sistema
obrazovaniya, molodyozh'.* [Public needs,
education system, youth.] M.: Politizdat, 224 p.
[in Russian]

21. Filippov, F.R. (1985) *Sociologiya
obrazovaniya.* [Sociology of Education]. Narod-
noe hozyajstvo SSSR v 1984 g. M., 113 p. [in
Russian]

22. Cherkashyna, O.O. (2011) *Peredumovy
stanovlennia profesiino-
tekhnichnoi osvity.* [Prerequisites for the for-
mation of vocational education] Pedagogika ta
psykholohiia. Vyp. 38. S. 173-182. Rezhym
dostupu: [http://nbuv.gov.ua /UJRN/znpkhnpu
_ped_2011_38_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2011_38_24) [in Ukrainian]

23. sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili

24. [https://www.megatour.cz/news/lich-
nisti-chexii/tomash-batya/](https://www.megatour.cz/news/lichnisti-chexii/tomash-batya/)

Стаття надійшла до редколегії: 23.07.2018